

ההפיכה הצבאית בניז'ר משמעויות והמלצות לישראל

01.08.2023 | written by אשר פרדמן

תמונת מצב

ב-26 ביולי התרחשה הפיכה צבאית בניז'ר, מדינה השוכנת במערב אפריקה באזור הידוע כסאהל. הגנרל עבד אלרחמן צ'יאני, ששימש כראש המשמר הנשיאותי, תפס את השלטון בפועל לאחר שהדיח את הנשיא המכהן מוחמד באזום, אשר נבחר באופן דמוקרטי באפריל 2021, ונחשב לבעל ברית של ארה"ב וצרפת. באזום נכלא בארמון הנשיאותי בבירה ניאמי על ידי קציני צבא, אשר הודיעו בטלוויזיה הניז'רית כי הם "הביאו את המשטר לסיומו". ב-30 ביולי איימו מנהיגי מדינות מערב אפריקה בפעולה צבאית נגד מנהיגי ההפיכה אם לא יחזירו את הנשיא באזום לתפקידו בתוך שבוע, והטילו סנקציות כלכליות על המדינה. גם צרפת והאיחוד האירופי הודיעו על הפסקת הסיוע למדינה הענייה. בורקינה פאסו ומאלי, מדינות שגם בהן התרחשו בשנים האחרונות הפיכות צבאיות, איימו להגיב לכל פעולה צבאית נגד המשטר החדש בניז'ר, מה שמגביר את הסיכוי לעימות צבאי במערב אפריקה.

רקע ניז'ר

ניז'ר שוכנת באזור הסאהל באפריקה, ועד ההפיכה נחשבה לבעלת ברית אמינה של המערב במאמציו להילחם בכוחות הג'יהאדיסטים של אל-קאעידה וארגון המדינה האסלאמית באפריקה. ניז'ר מסייעת רבות לארה"ב ולצרפת בלחימה בטרור באפריקה. מוצבים בה כ-1,100 חיילים אמריקאים וכ-1,500 חיילים צרפתים, והיא אחת המדינות היחידות באזור שהסכימו לכך שבסיסי כטב"מים של ארה"ב ומאות חיילים מהכוחות המיוחדים שלה, אשר עוסקים במיגור הטרור של בוקו חראם וארגון המדינה האסלאמית, יוקמו בשטחה. כעת, חוסר היציבות במדינה בעקבות ההפיכה הצבאית מעמיד בסכנה את שיתוף הפעולה בין ניז'ר לצבאות המערב.

על פי ארגון הגרעין העולמי (WNA), ניז'ר היא מקור האורניום השביעי בגודלו בעולם. בשנת 2022 ייצרה ניז'ר 2,020 טון אורניום, שהם כ-5% מכלל תוצרת האורניום העולמית. לניז'ר יש פרויקט מרכזי לכריית אורניום בצפון שמופעל על ידי חברה בבעלות צרפתית בשם Orano, וכמה מכרות נוספים ברחבי המדינה. החברה הודיעה כמה ימים לאחר ההפיכה כי היא תמשיך בתהליכי הכרייה למרות "האירועים הביטחוניים" בניז'ר. ניז'ר היא המקור מספר אחד של אורניום עבור האיחוד האירופי, ו-24% מייבוא האורניום לאיחוד האירופי מגיע מניז'ר.

רקע חוסר היציבות באזור הסאהל

ההפיכה בניז'ר מגיעה לאחר שורת הפיכות שהתרחשו בשנים האחרונות בכמה מדינות באזור

הסאהל באפריקה, בהן בורקינה פאסו, מאלי וסודן. **בבורקינה פאסו** התרחשו הפיכות מספר בשנים האחרונות באמתלה שהשלטון המכהן אינו מצליח להתמודד עם הכוחות האסלאמיים הג'יהאדיסטים בצפון המדינה. כעת שולט בבורקינה פאסו הגנרל אברהים טראורה. גם **במאלי** היו שתי הפיכות, ב-2020 וב-2021, שהפילו את הממשלה האזרחית וגרמו לצרפת להסיג את כוחותיה מהמדינה. מאלי הידקה מאז את השת"פ שלה עם רוסיה, ומספר האזרחים ההרוגים בה עלה לאחר שהצבא החליף את החיילים הצרפתים בשכירי חרב של כוח וגנר. **בצ'אד** תפס בנו של השליט הקודם, אידריס דבי, את השלטון במקומו ב-2021 לאחר שאביו נהרג בקרב. האב עלה גם הוא לשלטון בהפיכה צבאית שהתרחשה בשנת 1990. **בסודן**, המנהיג הנוכחי הוא הגנרל עבד אלפתאח אלברהאן. באפריל 2019 ביצעו קציני צבא הפיכה נגד הנשיא דאז עומר בשיר לאחר חודשים של הפגנות נגד שלטונו. באוגוסט אותה שנה נחתם הסכם שת"פ בין הקצינים לאזרחים שהובילו את המחאות. באוקטובר 2021 הוחלפה הממשלה האזרחית-צבאית במועצה צבאית בהובלת אלברהאן.

אזור הסאהל באפריקה הוא כר פורה לפעילות קטלנית של ארגוני טרור. בשנת 2021, 35% מהמתים בפיגועי טרור בעולם היו מאזור זה.^[1] ב-2022, שיעור המתים בסאהל מכלל המתים בפיגועי טרור בעולם עלה ל-43%.^[2] בניז'ר הייתה העלייה הגדולה ביותר בכמות המתים מטרור משנת 2020 לשנת 2021, בין השאר בשל פעילותם של הארגונים כגון בוקו חראם (פלג ה-JAS) והמדינה האסלאמית במערב אפריקה (ISWA) באזור זה.

התחרות הבין-מעצמתית באפריקה

בסוף יולי התקיימה ועידה משותפת של נשיא רוסיה פוטין ומנהיגי מדינות אפריקה בעיר סן פטרסבורג. בוועידה נכחו 17 מתוך 43 ראשי המדינות באפריקה, נוכחות דלה בהשוואה לשנים קודמות. הנשיא פוטין, השואף להרחיב את השפעתה של רוסיה ביבשת אפריקה, בייחוד לאור הסנקציות המערביות על מדינתו, הודיע על אספקת תבואה בחינם ל-6 מדינות אפריקה ידידותיות, בהן בורקינה פאסו, מאלי, סומליה, הרפובליקה המרכז-אפריקאית, זימבבואה ואריתריאה. מפקד "כוח וגנר", יבגני פרוגוז'ין, שעבורו ההפיכות ביבשת אפריקה הן הזדמנות כלכלית, בירך על ההפיכה בניז'ר והציע לשלוח את כוחותיו כדי לסייע.

בתקופה האחרונה גם סין ואיראן פועלות להרחיב את השפעתן באזור אפריקה. בחודש יולי יצא נשיא איראן ראיסי לביקור הראשון של נשיא איראן ביבשת אפריקה מזה עשור וביקר בקניה, זימבבואה ואוגנדה, במטרה לפתח את הקשרים הכלכליים של איראן ולעקוף את הסנקציות המערביות. משרד החוץ האיראני הודיע כי המסחר של איראן עם אפריקה יעלה ביותר מ-2 מיליארד דולר בשנת 2023 לעומת אשתקד. גם שר החוץ של סין, קין גאנג, ביקר בתחילת השנה בחמש מדינות באפריקה^[3] אתיופיה, גבון, אנגולה, בנין ומצרים^[4] כחלק מתפיסת סין את אפריקה כזירה מרכזית במאמציה להרחיב את השפעתה הכלכלית, המדינית והצבאית בעולם.

- ההפיכה הצבאית עלולה לחזק את הציר האנטי-מערבי במערב אפריקה, ולאפשר בסיס נוח עבור כוחות רוסיים, כולל כוח וגנר. עזיבת כוחות אמריקאים וצרפתיים עלולה לאפשר התחזקות ארגוני הטרור הג'יהאדיסטים באזור.
- קיים חשש שבעקבות הסנקציות מצד האיחוד האירופי ינותב האורניום הניז'רי למדינות עוינות (אם כי יש לציין כי החברות המנהלות את המכרות, נכון להיום, הן צרפתיות).
- ניז'ר, שאין לה יחסים דיפלומטיים גלויים כיום עם ישראל, נחשבה כמעומדת להצטרף להסכמי אברהם. הייתה הערכה כי בעקבות ההכרה הישראלית בריבונות מרוקו בסהרה המערבית מרוקו עשויה לסייע במאמץ להביא לנורמליזציה בין ישראל לניז'ר (כמו גם עם מאוריטניה ומאלי). ככל שניז'ר תתקרב לציר האנטי-מערבי, הסיכוי שהיא תצטרף להסכמי אברהם יקטן.

המלצות

- לנוכח התמורות באזור הסאהל, **על ישראל להדק ולהרחיב את היחסים הביטורליים עם צ'אד** כגורם פרו-מערבי אשר ייסד קשרים דיפלומטיים עם ישראל ב-2021. כמו כן, **על ישראל לפעול לשדרג ולהרחיב את הקשרים עם השלטון בסודן**, למרות אי-היציבות השוררת בה כעת, וזאת כיוון שסודן בחרה לצאת ממעגל הטרור ולהצטרף להסכמי אברהם.
- **באם יתבסס וייתיצב השלטון החדש בניז'ר, יש לבחון שת"פ דיסקרטי במאבק בטרור הג'יהאדיסטי.**
- ניז'ר סובלת מבעיות בריאות, מזון ומים חמורות. לפי USAID, יותר מ-47% מהילדים מתחת לגיל 5 בניז'ר סובלים מתת-תזונה; כ-4.4 מיליון בני אדם סובלים מאי-ביטחון תזונתי, ומיליונים רבים נוספים סובלים ממחסור תקופתי במזון במשך כמה חודשים בשנה. [3] שיעור תמותת התינוקות במדינה נכון לשנת 2023 עומד על כ-3.9%. [4] בשל העובדה כי מרבית תושבי ניז'ר הם חקלאים החיים באזור מדברי, הם נאלצים להתמודד עם מחסור במים ותקופות בצורת רבות. ל-54% מהתושבים במדינה אין גישה למים נקיים. [5] **על ישראל לבחון את האפשרות לספק לניז'ר סיוע הומניטרי בתחומי הבריאות, המים והמזון.**

[1]

<https://www.visionofhumanity.org/sahel-emerges-as-the-new-epicentre-of-terrorism>

[2]

<https://www.economicsandpeace.org/wp-content/uploads/2023/03/GTI-2023-web.pdf>

[3]

https://www.usaid.gov/sites/default/files/2022-12/Niger%20AG_Food%20Sec%20-%20Fact%20Sheet%20September%202022%20Final.pdf

[4]

<https://www.macrotrends.net/countries/NER/niger/infant-mortality-rate#:~:text=The%20infant%20mortality%20rate%20for,a%203.23%25%20decline%20from%2002020>

[5]

<https://www.worldvision.org/clean-water-news-stories/10-worst-countries-access-clean-water>